

EL DANY: VALORACIÓ, PROVA I PREPARACIÓ DE L'ACTE DEL JUDICI.

Introducció.

En seguretat vial cada dada és important i, és per això, que els responsables de seguretat vial analitzen les causes i raons que provoquen els accidents, amb la finalitat d'adoptar les mesures necessàries, per evitar la seva conseqüència més immediata i nefasta: la generació de danys.

Sovint, quan es generen uns danys neix també l'obligació d'algú d'indemnitzar-los, si els ha causat per culpa o negligència, però en l'àmbit de les administracions públiques quan aquests danys han estat generats com a conseqüència del funcionament d'un dels seus serveis, és l'Administració qui té l'obligació de fer-ho, sense necessitat de que intervingui aquest component subjectiu del culpa o negligència en la seva generació.

Aquesta circumstància parteix del principi recollit a l'article 106.2 de la Constitució Espanyola conforme al qual *els particulars, en els termes establerts per la Llei, tindran dret a ser indemnitzats per tota lesió que pateixin en els seus béns i drets, salvant els casos de força major, sempre que la lesió sigui conseqüència del funcionament dels serveis públics*"

El *termes que la Llei havia d'establir* van ser desenvolupats, tot just, en set articles de la Llei 30/1992 de règim jurídic de les administracions públiques i del procediment administratiu¹, (en endavant LRJAPPAC) que determinaren, al meu parer de manera excessiva, que no calia que el funcionament del servei hagués estat anormal perquè naixés el dret del particular a ser indemnitzat.

Això, ha configurat el nostre sistema de responsabilitat patrimonial de l'Administració com a un sistema objectiu, ampli i generós que descansa en el concepte de l'existència d'un dany i en el que la causa d'aquesta dany hagi estat el funcionament del servei públic.

Així les coses, davant d'un model tant ampli i generós que propugna indemnitzar els particulars ja sigui pel funcionament normal o anormal dels serveis públics, són i han estat els nostres Jutjats i Tribunals els que han interpretat i interpreten **quan, com i quant** han d'indemnitzar les administracions públiques pel danys que es generen com a conseqüència del funcionament del seus serveis.

L'objectiu d'aquest treball consisteix en determinar quines són les pautes que han fixat en matèria de danys, la seva prova i com s'han de preparar els judicis, des de la perspectiva que atorguen els pronunciaments dels plets en els quals la Diputació de Barcelona ha resultat demandada per assumptes relacionats amb la seguretat vial, amb la finalitat d'extreure les oportunes conclusions que ens ajudin a millorar la gestió dels serveis relacionats amb la seguretat vial de les nostres carreteres.

¹ Aquests 7 articles es complementen amb els que conté RD. 429/1993, de 26 de març que aprova el reglament dels procediments de les administracions públiques en matèria de responsabilitat patrimonial.

El àmbit d'aquesta anàlisi es centra doncs, en els 1.700 quilòmetres de vies, distribuïts en 300 carreteres que gestiona la Diputació de Barcelona i les circumstàncies dels procediments de responsabilitat patrimonial que s'han tramitat per ocasió dels danys ocorreguts en aquestes carreteres, xarxa, que respon a la següent realitat:

- Estem davant d'unes vies amb un gran nombre de desplaçaments bé dels propis habitants de la província, amb població empadronada d'aproximadament 5.296.615 habitants, bé dels turistes, ja que la ciutat de Barcelona i les seves rodalies eren i són un important destí turístic. I, per la pròpia situació geogràfica de la província ja que és un centre de pas de la infraestructura viària europea.
- Altre aspecte a considerar és que malgrat les importants inversions que es fan, any rera any, en la seva renovació i conservació la majoria d'aquestes carreteres convencionals no van ser traçades, ni pensades per aquest nombre de vehicles, ni per la velocitat amb la qual es circula actualment.
- I que hi ha una creença gratuïta d'algunes companyies d'assegurances i d'alguns particulars, conforme la qual el nostre sistema responsabilitat patrimonial converteix a l'Administració en una asseguradora universal que de cobrir qualsevol dany ocorregut en un servei públic.

En aquest ordre de coses, l'anàlisi que es fa parteix de les aproximadament 1000 reclamacions de responsabilitat patrimonial de l'Administració que s'han instruït en la Diputació de Barcelona des de l'any 1993 fins a l'actualitat, unes 950 de les quals han estat relacionades amb la gestió de les vies locals.

Cal ressaltar però que d'aquestes reclamacions, s'han desestimat o no s'ha admès més del 95% i que, solament un 20% d'aquestes resolucions desfavorables als interessos dels reclamants han arribat a la jurisdicció contenciosa administrativa (187 supòsits), jurisdicció, que gairebé en més del 90% dels supòsits ha confirmat la resolució desestimatòria adoptada per la Diputació.

EL DANY

I. Aproximació al concepte

El nostre sistema de responsabilitat patrimonial descansa en el concepte del dany i és per això que la seva definició i delimitació és d'una transcendència cabdal, atès que, d'una banda sense dany no hi ha objecte rescabable i, en conseqüència, no hi ha responsabilitat patrimonial i, d'altra, el sistema vigent de responsabilitat no indemnitza qualsevol dany, sinó només aquells racionalment susceptibles de derivar-se del fet generador.

En termes generals, per dany es pot entendre qualsevol deteriorament, destrucció o menyscapte causat en els interessos d'una persona.

Per la seva banda, aquests interessos lesionats es poden classificar en aquells que són de caire patrimonial, els de caire físics i els de caràcter moral.

Els danys patrimonials poden definir-se com aquells que provoquen una disminució d'utilitat i són reparables econòmicament amb diners o amb béns intercanviables per diners.

Els danys físics i morals impliquen una reducció d'utilitat que ni els diners ni els béns intercanviables poden reparar però, tot i així, s'intenta quantificar-los econòmicament per compensar d'alguna manera aquests perjudicis.

Tanmateix, com s'ha assenyalat, no qualsevol dany o perjudici que pateixin els particulars com a efecte d'una actuació administrativa és susceptible de provocar la responsabilitat de l'Administració i, en conseqüència, l'obligació d'indemnitzar-los, solament la generaran aquelles lesions que el particular no té el deure jurídic de suportar, és a dir, **antijurídiques** i aquests danys, a més, hauran de ser **efectius, avaluables econòmicament i individualitzats en una persona o grup de persones** (art. 139.2 i 141 de la Llei).

a) Antijuricitat del dany

Que la lesió sigui **antijurídica** no significa que hagi de produir-se per una acció o per una omissió que suposi un incompliment de la legalitat administrativa, o a causa d'un fet o un acte il·lícit.

La antijuricitat de la lesió ve determinada perquè cap Llei, ja sigui d'una manera implícita o explícita, obliga el particular a suportar-la i, per tant, l'Administració ha de fer-li front indemnitzant-la.

Tots sabem que hi ha determinats perjudicis relacionats amb l'Administració que els particulars sí que hem de suportar, bé perquè hi ha una Llei o diverses que ens obliguen a assumir-los (com per exemple, la que ens obliga a tributar a hisenda o a contractar un segur obligatori d'automòbil).

Però, pel que fa al cas dels danys derivats del funcionament dels serveis públics la Llei determina que els particulars només estaran obligats a suportar-los quan s'hagin produït a causa d'una **força major**.

Efectivament, tant l'article 106 de la Constitució, com el 139 de la Llei 30/1992 de la LRJAPPAC, exclouen la responsabilitat patrimonial de l'Administració, quan intervé una força major en la generació del dany, tot i que en la primera redacció que se li va donar als set articles que regulen la responsabilitat patrimonial en la LRJAPPAC, aquest concepte es citava però no estava definit.

L'any 1999², amb la Llei 4/1999 de modificació de la Llei 30/1992 LRJAPPAC, en canviar la redacció de l'article 141, es va introduir una aproximació del que cal entendre per força major disposant que *no serien indemnitzables els danys que es derivin de fets o circumstàncies que no s'haguessin pogut preveure o evitar segons l'estat del coneixements de la ciència o de la tècnica en el moment de produir-se aquells, tot això sense perjudici de les prestacions assistencials o econòmiques que les lleis puguin establir per aquests casos.*

Tradicionalment, en relació a la seguretat vial, els nostres tribunals acostumaven a exonerar a l'Administració per concurrència d'un supòsit de força major quan hi havia fenòmens meteorològics extrems: ventades huracanades, pluges torrencials o fenòmens naturals catastròfics, com per exemple, els terratrèmols.

Actualment, hom observa que s'està interpretant de manera molt més laxa aquest concepte de força major, al meu parer, per no condemnar l'Administració quan hi ha un funcionament normal del servei públic, fins i tot no pels fenòmens extrems que hem citat sinó per causes relativament quotidianes, com pot ser la topada amb un porc senglar o amb una pedra.

Això és pot observar, per exemple, en la sentència dictada pel Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, el 3 d'abril de 2008, que respecte la col·lisió que va patir una conductora amb una pedra que acabava d'esllavissar-se d'una muntanya, quan determinà:

“No existe relación causal entre el accidente producido, como consecuencia de la existencia de una piedra en la calzada, desprendida de la montaña y encontrada de forma imprevista, con la imputación de la responsabilidad a la Administración Pública demandada, pues ninguna negligencia se puede atribuir a la misma, según se deduce del propio relato de los hechos que constan en la demanda.

*Desgraciadamente el desprendimiento de una piedra se produjo de forma inesperada, sin que la Administración Pública hubiese podido intervenir para impedirlo, o una vez producido para neutralizarlo en el acto. Es jurisprudencia admitida por todos los órganos jurisdiccionales que la **fuerza mayor** es un elemento que rompe la relación de causalidad a efectos de poder exigir la correspondiente responsabilidad de la Administración Pública demandada”*

I també en la dictada, el 26 de juliol de 2007, relativa a la interrupció sobtada d'un porc senglar en una carretera convencional (citada a la sentència dictada

² En aquell moment la implantació d'aquest precepte va estar relacionada amb els contagis de la Sida provocats per transfusions de sang, però pel que fa a la matèria que ens ocupa ha estat i és la jurisprudència la que, cas per cas, ha determinat si s'ha produït un supòsit de força major que exoneri l'Administració.

pel Jutjat núm. 2 dels de Barcelona en la seva sentència dictada el 19 de maig de 2008)³, quan diu:

*“(...) debe resaltarse el hecho de que la carretera por la que circulaba el actor es una carretera convencional, no segregada, de modo que no puede impedirse el acceso a la misma de animales salvajes, lo que constituye, desde esta perspectiva, un supuesto imprevisible que puede equipararse a **la fuerza mayor**. Está circunstancia excluye una relación de causalidad entre el accidente y el funcionamiento normal o anormal de los servicios públicos, ya que, como ha declarado de forma reiterada la doctrina del Consejo de Estado, no puede imputarse a una negligencia de los servicios administrativos titulares de la carretera el hecho de la irrupción súbita de un animal en la calzada, por la imposibilidad de previsión y evitación de este hecho.”*

Aquesta tendència també s'observa en les sentències dictades per altres tribunals a la resta de l'Estat i pels òrgans consultius que han d'intervenir en via administrativa en la tramitació de l'expedient de responsabilitat patrimonial quan la reclamació supera determinades quanties.

A parer de qui subscriu, això, no deixa de ser un intent de “redefinició” d'un sistema excessivament ampli que caldria modificar, per evitar la creença gratuïta que tenen algunes asseguradores i particulars que l'Administració és una asseguradora universal que ha de cobrir tots dels danys que es generen amb motiu de la utilització d'un servei públic.

En aquest ordre de coses, paga la pena la proposta que es fa en el llibre editat per la Fundació Democracia y Gobierno (Local 2009), just l'any passat, *La responsabilidad patrimonial de las Administraciones Publicas, crisis y propuestas para el siglo XXI*, en el sentit de que el pes de la responsabilitat patrimonial de l'administració hauria de recaure en la manca de servei i, així evitar condemnes pel funcionament normal dels serveis públics.

Bé, determinat quan l'Administració no ha d'indemnitzar malgrat l'existència d'un dany, cal avançar assenyalant que lesions sí s'han d'indemnitzar. Així, i com s'ha dit l'Administració haurà de fer front a les indemnitzacions que es determinin per la lesió de qualsevol dret, ja sigui aquest de caire moral, físic o patrimonial, causat com a conseqüència del funcionament del servei públic.

Aquests danys o lesions hauran de ser a més **d'antijurídics, efectius, avaluables econòmicament i individualitzats en una persona o grup de persones.**

³ En idèntics termes es pronuncia també el Jutjat núm. 15 en sentència dictada el 19 d'octubre de 2009.

b) Efectivitat del Dany

Dany efectiu és aquell que ja s'ha produït, el real i cert, no els eventuais o simplement possibles, per la qual cosa l'efectivitat del danys significa que, en principi, no s'inclouran en el càlcul de la indemnització els danys futurs, màxim quan aquests es basin en hipòtesi i conjectures.

Ara bé, si sobre aquests danys futurs existeix la certesa anticipada que s'acabaran produint pel lògic transcurs dels esdeveniments sí que caldrà indemnitzar-los.

Aquests perjudicis futurs també cal que siguin patrimonialment avaluable i provar-los, com es veurà més endavant, amb criteris de raonables, per tal d'evitar el que la jurisprudència anomena "somnia de guany", que d'indemnitzar-se ocasionarien un enriquiment injust del particular front la col·lectivitat, que és a la fi és a qui representa l'Administració.

Com exemple en un cas concret d'acreditació de lucre cessant, és a dir, danys futurs front el que són el somnia de guany, es trasllada el raonament que recull la sentència dictada pel TSJC el dia 17 de maig de 2007, sobre el lucre cessant que havia patit un taxista durant els dies que es reparava el seu vehicle com a conseqüència dels danys que li va ocasionar el funcionament dels serveis públics:

"En cuanto a los perjuicios que dice haber sufrido el recurrente como consecuencia de no haber podido ejercer la profesión de taxista durante los nueve días en que el vehículo permaneció en el taller para ser reparado que cuantifica en xxx euros, a razón de xxx euros por día, en base al certificado expedido por el Presidente del Sindicato de Taxistas Autónomos de Barcelona, debe decirse que el recurrente parte de la escala más alta -xxx euros- y no de la más baja -xxx euros-, y no descuenta los días de descanso, razón por la cual el Tribunal, ponderando estos datos, considera que por este concepto el recurrente debe ser indemnizado con la cantidad XXX"

c) Dany individualitzat

Que el dany sigui individualitzat en una persona o grup de persones, tot i que de vegades ha estat difícil de delimitar en el nostre sistema de responsabilitat patrimonial (dificultat que estriba en definir la línia divisòria del que afecta a un grup de persones – que sí seria indemnitzable- i del que afecta a la generalitat - que no ho seria-), no és una problemàtica que afecti especialment els supòsits de seguretat vial en que el particular o particulars està clarament individualitzats, per la qual cosa no s'abundarà en aquest requisit.

d) Avaluació econòmica del dany

Que el dany sigui avaluable econòmicament és del tot rellevant en matèria de responsabilitat patrimonial ja que en aquest extrem és precisament on descansa una de les claus de volta respecte dels requisits sobre els què pivota el concepte de dany indemnitzable.

En primer terme, perquè la reparació econòmica és la primera via de indemnització dels danys, fixada per la Llei, essent la reparació en espècie del a lesió una segona possibilitat i, sempre i quan, aquesta reparació convingui a l'interès públic i existeixi acord amb l'interessat (art. 141 LRJAPPAC).

En segon terme, malgrat l'opció de la reparació en espècie és una opció per al particular, per a l'Administració sempre tindrà un cost econòmic que ha de pressupostar.

En tercer terme, perquè la no avaluació econòmica dels danys, com mantindrà continuació, ha de generar l'arxiu de la reclamació instada pel particular.

II. Instruments per avaluar econòmicament els danys

L'article 141.2 de la Llei 30/1992 de RJAPPAC, disposa que la indemnització s'ha de calcular d'acord amb els criteris establerts a la legislació d'expropiació forçosa, legislació fiscal i altres normes aplicables, ponderant-se en el seu cas, les valoracions predominants en el mercat.

Així, pel que fa als danys materials, i fruit del caràcter **efectiu** que ha tenir el dany, la indemnització consistirà en el valor econòmic que tenien els objectes just abans de produir-se la situació que els va danyar, no el valor sentimental o el que va costar, sinó just el valor econòmic que tenia el vehicle o si s'han danyat altres objectes, el seu valor abans de patir sinistre.

Més problemes generà, al començament d'aplicar-se la Llei de LRJAPPAC, la valoració dels danys corporals i dels danys morals, ja que, ni en aquell moment, ni ara, és obligatori que els Jutjats i Tribunals de la jurisdicció contenciosa administrativa apliquin el barem annex a la Llei 30/1995, d'ordenació i supervisió de les assegurances privades, per a valorar aquest tipus de lesions.

Tanmateix, després d'un començament certament titubejant de la jurisdicció contenciosa on no acostumava a aplicar-se aquest barem, (el que a la pràctica produïa que situacions idèntiques o molt similars fossin valorades de maneres molt diferents), avui en dia, tal com recull la sentència dictada el 28 de juliol de 2008, pel Jutjat del contenciós administratiu núm. 6 de Barcelona, en un cas en que va morir un motorista i es demanaven 300.000 € pels pares i 30.000 €, per cada un dels seus dos germans, **és un barem del tot orientador** a l'hora de fixar la quantia de les indemnitzacions en seu administrativa, màxim quan com determina la sentència **estem davant d'un accident de circulació**, en concret determinà:

“Tot i que en casos de determinació de la responsabilitat patrimonial de l'Administració del barem annex a la Llei 30/1995, 8 de novembre, d'ordenació i supervisió de les assegurances privades, sigui opcional i que el resultat de les taules de valoracions contingudes en l'esmentat barem tingui, en aquests casos, una funció estrictament orientativa, atesa l'absoluta arbitrietat de la demanda –malgrat les abundants cites jurisprudencials a l'efecte- en quantificar l'import de les xifres reclamades -150.000 € per al pare de la víctima; 150.000€ més per la mare i 30.000€ per a cada germà- i el fet que l'accident que va provocar la mort del sr. X va ésser un accident de circulació, per determinar la quantia de la indemnització a percebre haurà d'estar-se a l'aplicació de l'esmenat barem(...)”

Com a dada història cal dir que en aquells moments inicials d'aplicació de la LRJAPPAC, aquesta pretensió conforme a la qual els danys físics i morals es valoressin d'acord amb el barem de la Llei 30/1995, d'ordenació i supervisió de les assegurances privades, era una de les lluites que mantenien els advocats defensors de les administracions per tal d'objectivar les quanties de les indemnitzacions respecte d'aquestes lesions.

Hores d'ara, els lletrats de les administracions estem propugnant que també s'apliqui en aquest àmbit un altre concepte nascut en el si de les companyies d'assegurances: el concepte de valor venal dels vehicles i, així, poder calcular la quantia de les indemnitzacions respecte als danys materials, sobre tot, quan aquest danys no es reparen i únicament s'adjunta el pressupost la qual cosa ja ha generat pronunciaments jurisprudencials com per exemple l'expressat per la sentència dictada pel Tribunal Superior de Justícia de Catalunya el 20 de novembre de 2006 quan determina:

“Respecto a los daños de la motocicleta, no procede otorgar la cantidad solicitada, ya que se trata de un simple presupuesto cuyo importe además, comprobada de forma notoria que la reparación resulte antieconómica, por lo que debemos atender al valor venal del vehículo, dato que consta en el folio 117 del expediente administrativo, que no ha sido desvirtuado ni discutido por el recurrente.”

Tanmateix fa prova d'aquesta manca de criteris segurs a l'hora de resoldre assumptes en matèria de responsabilitat el que disposà una altre sentència dictada també pel Tribunal Superior de Justícia, just un any després el 2 de gener de 2007, en un cas on figurava el dictamen d'un perit de valoració de danys i un pressupost però a parer de l'Administració no s'havia acreditat l'efectiva reparació dels danys concrets, en concret la sentència disposa:

*“En cuanto a los daños reclamados por el actor, **se aporta informe y peritaje en el expediente administrativo. Tales daños son puestos en duda por la demanda atendiendo a factores ajenos como es el valor venal del vehículo y factura sobre la reparación de los mismos (...)** No debe prosperar la pretensión de la demandada relativa al valor venal del vehículo puesto que ni ha sido objeto de prueba ni se practicó en el momento de autos, que lo fue del accidente. Por otra parte, la cantidad se*

considera la adecuada para la reparación de los daños causados a la actora”.

En altre ordre de coses, cal tractar la situació que es genera quan el particular ni tant sols determina la quantia del dany, és a dir, no aporta l'avaluació econòmica de les lesions que ha patit ja siguin aquestes materials, físiques o morals. Aquesta circumstància, que ha estat tractada per la Comissió Jurídica Assessora en diversos dictàmens (vegi's les memòries de la Comissió corresponents als anys 2006 i 2008), amb ocasió de si el fet que el reclamant no determini inicialment la quantia de la indemnització que reclama pot suposar la inadmissió de la reclamació per l'administració actuant.

La Comissió diverses vegades ha dictaminat al respecte, dictamen amb els quals estem totalment d'acord, *que la determinació de la quantitat del dany es pot deixar per a un moment ulterior i que la persona recurrent pot determinar-la en qualsevol moment, com també ho pot fer en circumstàncies específiques la Administració instructora, ja que aquesta pot proposar en qualsevol moment del procediment anterior al tràmit d'audiència l'acabament convencional mitjançant acord indemnitzatori, el que per naturalesa de les coses comporta fixar una quantitat. Però el reclamant també pot proposar aquesta forma de terminació durant el tràmit d'audiència, el qual es diu haurà de fixar els termes de l'acord indemnitzatori, es a dir, principalment la quantitat.*

Pel que fa a la terminació convencional cal tenir present el que assenyala el RD 429/1993 que aprova el reglament que regula els procediments de les administracions públiques en matèria de responsabilitat patrimonial, en concret:

“Obviamente el acuerdo de terminación convencional no puede incluir, como tal acuerdo con un particular ningún tipo de transacción sobre la existencia o no de la relación de causalidad o del reconocimiento pactado de la responsabilidad de las Administraciones Públicas, sino limitarse a la determinación de la cuantía y el modo”.

Certament, el fet que no sigui discutible l'existència de la relació de causalitat sinó, únicament, la quantia de la indemnització i la manera en que aquesta pot fer-se efectiva, confereix a aquesta forma de finalització del procediment pocs atractius per l'administració quan el particular no ha determinat ni provat el valor dels danys.

Així i partint del raonament de la Comissió Jurídica Assessora, que com he dit comparteixo totalment, a sensu contrari, també ens permet determinar que, tot i que l'Administració pot quantificar el dany, no té l'obligació de fer-ho.

Al cap i a la fi estem davant l'exercici d'un dret, del qual té la càrrega de provar la seva existència i requisits el particular, que l'exercita i si no ho fa, no té perquè ser l'Administració en detriment dels que si ho fan, la que suplís aquesta carència d'actuació individual.

Així, si el particular es requereix sobre aquesta circumstància i el procediment arriba a la conclusió del tràmit d'audiència sense que no s'hagi, ni proposat, ni provat l'avaluació econòmica d'aquest dany, la resolució que posi fi al procediment pot declarar perfectament la caducitat del procediment.

Doncs bé, una vegada constatat els requisits del dany cal avançar amb la prova del propi dany i de les circumstàncies susceptibles de generar responsabilitat patrimonial.

LA PROVA

Com que el nostre sistema descansa en el dany i en la causa que l'ha generat, cal provar ambdós conceptes, és a dir, no serveix tant sols la mera al·legació o l'acreditació d'un d'aquests aspectes, ja que la Llei exigeix que les reclamacions especifiquin (art. 6 del reglament de procediment en matèria de responsabilitat patrimonial):

Les lesions produïdes, la presumpta relació de causalitat entre aquestes i el funcionament del servei públic, l'avaluació econòmica de la responsabilitat patrimonial, si fos possible, i el moment en que la lesió efectivament es va produir, i hauran d'anar acompanyades de quantes al·legacions, documents i informacions s'estimin oportuns i de la proposició de la prova, concretant els mitjans de prova dels quals pretengui valer-se el reclamant.

Pel que fa als mitjans de prova que es poden utilitzar per aconseguir-ho, seran tots aquells admesos en Dret (art. 80 de la LRJAPPAC), que a la vegada són els regulats en l'article 299 de la Llei d'Enjudiciament civil , en concret:

- L'interrogatori de les parts
- Documents públics
- Documents privats
- Dictamen de perits
- Reconeixement judicial
- Interrogatori de testimonis.
- També s'admeten els mitjans de reproducció de paraula, de so i de la imatge així com els instruments que permeten arxivar i conèixer o reproduir paraules, dades xifres, i operacions matemàtiques.
- Qualsevol altre mitjà que no s'hagi enunciat però que pugui donar certesa dels fets rellevants per el procés.

Aquest mitjans de prova previstos pels judicis són per tant aplicables a la instrucció dels procediments administratius, per la remissió que fa l'article 80 de LRJAPPAC i, lligat a aquest extrem, cal portar a col·lació tres dels criteris orientadors que es van adoptar per part de diversos operadors jurídics en l'any 2003⁴, a l'hora de tramitar en via administrativa i judicial les reclamacions de responsabilitat patrimonial, en particular:

1) Les administracions públiques procuraran que la **fase provatòria** dels expedients administratius sigui el més completa possible amb la finalitat d'**evitar** que elements/dades no aportats a la mateixa, ho siguin, posteriorment, en el procés judicial administratiu. Els informes/dictamens pericials seran emesos pels serveis u organismes corresponents de l'Administració i dels perits de les altres parts; sense perjudici de que tant l'Administració com els interessats, de considerar-lo oportú, acudeixin a serveis) organismes externs o aliens. Tots aquests informes seran objecte de valoració segons les regles legals i jurisprudencials que siguin d'aplicació.

2) **Les proves practicades en la via administrativa gaudeixen de la presumpció d'autenticitat/veracitat**, no precisant de repetició en la judicial excepció feta que es pretengui la seva destrucció/modificació. El perjudicat procurarà aportar al procediment administratiu informació mèdica que acrediti les lesions ocasionades per l'acció/omissió de l'administració, així com el seu enquadrament, ni que sigui amb caràcter aproximat o anàleg, amb el barem de la Llei 30/1995 d'ordenació i supervisió de les assegurances privades.

3) La prova de la relació de causalitat, correspon, en la via administrativa o en la judicial, al perjudicat. L'existència d'una força major correspon a la part demandada.

Convé ara fer cinc cèntims de certa casuística, des de la perspectiva dels particulars, sobre com afecten aquest mitjans de prova i la seva utilització als plets. Així, és il·lustrativa el que disposa la recent sentència dictada pel Jutjat del contenciós núm. 1 de Barcelona el passat 25 de setembre de 2009, en el

⁴ L'any 2003, davant la parquedat i la dificultat d'establir unes pautes comunes pels operadors jurídics ja per provar els danys, ja per provar la pròpia existència dels fets que els van causar, es va adoptar un acord marc sobre responsabilitat patrimonial de l'Administració, entre Magistrats de la Sala del Contenciós Administratiu del Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, la Diputació de Barcelona, la Direcció d'Assumptes Contenciosos de la Generalitat de Catalunya, l'Il·lustre Col·legi d'Advocats de Barcelona i el Cap de l'Assessoria Jurídica de Winthertur Assegurances, l'objectiu del qual fou adoptar una sèrie de criteris per tal de col·laborar en la solució dels conflictes plantejats en relació amb aquesta matèria.

que desestimà les pretensions indemnitzatòries d'un motorista que segons diu va caure a conseqüència d'un sot a la via:

*“(...) Lo cierto es que en el caso particular aquí enjuiciado las concretas circunstancias fácticas y mecánica del accidente de circulación referido por el demandante en su reclamación de autos, (...), tan solo descansan en su propia y personal declaración al respecto y en la práctica de la prueba de interrogatorio de parte actora propuesta por la parte demandada en el acto del juicio oral celebrado en las actuaciones, **sin otra actuación distinta cualquiera que de sustento a la misma, como podrían serlo el eventual contenido de un inexistente atestado policial del accidente, la eventual declaración testifical de algún testigo presencial de los hechos asimismo inexistente en autos o el contenido de un eventual informe sanitario emitido por los correspondientes servicios sanitarios de emergencias que hubieren acudido al lugar del accidente y que, afortunadamente en el caso, tampoco constan en las presentes actuaciones que actuasen**”*

Tampoc fan prova les declaracions de determinats testimonis, en particular els familiars de la víctima, com es de veure en la sentència dictada pel Tribunal superior de Justícia de Catalunya, el 16 de març de l'any 2004 en assenyalar:

*Si el Sr. Gustavo, conductor y propietario del vehículo G-....-GM , hubiese acreditado, como le correspondía para el éxito de su reclamación, que el lugar donde ocurrieron los hechos (carretera BV-, titularidad de la Diputación de Barcelona) era un punto en que era frecuente la irrupción de jabalíes y que, por tanto, esta circunstancia obligaba o aconsejaba la colocación de una señal de aviso para lo usuarios de esa vía, su demanda hubiera prosperado. Lo cierto es, por el contrario, que no ha aportado las pruebas pertinentes para esa justificación **(el testimonio de su madre y de su esposa no se considera suficiente dado su interés en el buen resultado de la pretensión del Sr.)** y siendo así su reclamación no puede ser estimada pues tratándose la Bv-1248 de una carretera cuyo acceso directo no esta limitado legalmente, el imposibilitar la irrupción a la calzada de animales sueltos o salvajes no forma parte de las obligaciones de conservación de la vía no pudiendo aceptarse, por consiguiente, que en este caso, estemos ante un funcionamiento inadecuado de un servicio público de la competencia de la Diputación sino ante un hecho ajeno al mismo.*

Com es constata en aquestes sentències cal quelcom més que la simple declaració del particular o de testimonis “interessats” per acreditar a la prova de l'eficiència de la causa que ha generat el dany i dels danys pròpiament dits. Cal provar l'existència del dany i la causa eficient que l'ha generat

I així, pel que fa a l'acreditació de l'existència dels danys materials en via administrativa caldrà aportar les factures de reparació dels vehicles i de les

altres despeses que s'hagin pogut generar com a conseqüència de l'accident- Quant als danys físics, psíquics/morals i les seves seqüeles faran prova de la seva existència els informes mèdics que l'interessat pugui aportar referits a l'accident i la valoració congruent d'aquests danys conforme a la Llei 30/1995 d'ordenació i supervisió de les assegurances privades.

Per acreditar que els danys s'han generat a causa del funcionament del servei públic caldrà aportar fotografies dels fets si és possible, els informes dels cossos de seguretat, si van intervenir, la declaració de testimonis si van presenciar els fets o/i altres informes de tècnics especialistes en seguretat vial que acreditin que ha estat el funcionament del servei públic la causa eficient de la generació de aquell dany.

En via Administrativa també cal que l'administració comprovi la certesa del que al·lega el reclamant i per això, en la instrucció dels procediments es requereix que s'avaluin tots els informes que hi hagin i es sol·licitin els que calguin per acreditar si existeix o no responsabilitat patrimonial tanmateix, **en qualsevol cas haurà de figurar en l'expedient l'informe del servei, el funcionament del qual hagi ocasionat la presumpta lesió indemnitzable** art. 10.1 del RD 249/1993, de 26 de març).

En aquest sentit els informes que realitzen els Tècnics de la Gerència de Serveis d'Infraestructures viàries i mobilitat de la Diputació de Barcelona contenen de manera genèrica:

- Si la carretera està o no gestionada per la Diputació.
- Si van rebre avís del incident que presumptament ha provocat el dany, i en el seu cas, el temps de resposta a l'avís i l'actuació que es va dur a terme.
- Es descriuen les condicions de la carretera en el punt on al·lega ha succeït l'accident.
- Es cita la intensitat diària de vehicles que circulen per la via en qüestió.
- De vegades s'adjuntes fotografies de l'estat del punt quilomètric en qüestió.
- I finalment, s'adjunta el protocol d'actuació per les incidències de la xarxa de carreteres gestionades pel servei de vies locals de la Diputació.

Doncs, bé acreditats per una i altra part les circumstàncies de les lesions i dels fets, l'instructor pren una decisió, que com els he comentat, pel que fa a la Diputació de Barcelona, en el 95 % dels casos frustra les pretensions del particular de veure's rescabalat de la lesió per considerar-se que no s'ha produït com a conseqüència del funcionament del servei públic o ser extemporànies, o per no ser els titulars de la carretera on ha succeït el fet en qüestió, o d'altres causes merament formals.

En aquest ordre de coses cal analitzar ara aquelles situacions en les quals els particulars no satisfets amb aquesta resolució que frustra les seves pretensions porta el cas a la jurisdicció.

PREPARACIÓ DE L'ACTE DEL JUDICI

Com s'ha exposat, dins dels criteris que es van adoptar a l'any 2003 per diferents operadors jurídics, el primer de tots consistia en que via administrativa s'havia de practicar totes les proves que calguessin per determinar si existeix o no responsabilitat de l'Administració.

Recomanant que en la instrucció l'expedient administratiu constessin totes les actuacions que s'han dut a terme de cara a dilucidar l'existència o no de la responsabilitat patrimonial de l'Administració.

Així les coses, la preparació i instrucció de l'expedient de és fonamental per encarar amb èxit el plet que hagi de dirimir si existeix o no responsabilitat patrimonial de l'Administració, cosa que les parts: l'Administració i els particulars han d'aprofitar.

Màxim des de la reforma de Llei Orgànica 6/1985 del poder judicial duta a terme per la Llei 19/2003, que determinà que els assumptes relacionats amb la responsabilitat patrimonial de les administracions locals siguin coneguts pels Jutjats del contenciós administratiu, ja que dependent de la quantia, es tramitaran mitjançant procediment abreujat o ordinari.

En els procediments abreujats, en termes generals, els particulars presenten la demanda davant el Jutjat, l'Administració adreça l'expedient que ha tramitat per determinar la existència o no de responsabilitat patrimonial i el Jutjat fixa la data de celebració del plet.

La peculiaritat d'aquest procediment és la unitat d'acte (en el judici s'han dirimir totes les qüestions formals i materials tant jurisdiccionals com administratives) i l'oralitat, en la vista predomina l'ús de la paraula front a la forma escrita.

En aquest ordre de coses, malgrat els esforços que fan els operadors jurídics per fixar criteris, com que en aquesta matèria, sempre s'ha d'estar al cas concret -doncs la regulació de l'Institut permet que supòsits molt similars o idèntics tinguin un resultat diferent- la primera estratègia processal passa per la completa i rigorosa instrucció i preparació de l'expedient administratiu, que ha de servir de base al procés.

La segona en que les defenses dominin l'art de l'oratòria i en darrer terme, el que predominant en aquests plets sigui el seu desenvolupament verbal això no significa l'ús en exclusivitat de l'oralitat i així, no està demés aportar a la vista,

com a documental, les sentències que hagin resolt supòsits idèntics o molt similars al que el Jutge hagi d'avaluar.

Sobre aquest particular, i en base a l'experiència i l'estudi de les darreres 87 sentències en les quals ha estat part aquesta Diputació de Barcelona en matèria de seguretat vial, que abasten les dictades en els últims tres anys, hom observa una identitat en els veredictes que s'ha d'utilitzar a l'hora de preparar els plets que sobre les mateixes causes es donin el futur.

En aquest ordre de coses, les causes d'aquests plets han estat relacionades amb les circumstàncies que els detallo a continuació: existència de graveta a les carreteres, la irrupció sobtada d'un porc senglar, l'esllavissament de pedres, la caiguda d'arbres, les taques d'oli o altres líquids, la manca o inexistència de senyalització... I els veredictes obtinguts reflecteixen, en la majoria dels casos, l'intent de tots els operadors d'aconseguir una identitat de resultat davant supòsits anàlegs o molt similars. De manera esquemàtica el detall d'aquestes sentències respon a la següent classificació:

RESUM VEREDICTES PER CAUSES

CAUSA	FAVORABLE	FAVORABLE PARCIAL	DESFAVORABLE PARCIAL	NO FAVORABLE	TOTAL
Taca d'oli i altres líquids	20	1	1	1	23
Sorra a la caçada i altres	13	0	1	2	16
porc senglar	16	0	0	3	19
caiguda arbres; esllavissament i carretera mal estat, obres, placa gel, obstacle	6	2		6	14
Sot calçada	4	0	0	2	6
Caiguda	3	0	0	0	3
Topada vehicle	1	0	1	0	2
Altres	4	0	0	0	4
	67	3	3	14	87

Taques d'oli i altres líquids:

Sobre aquest particular el sentir de la jurisprudència menor es pot expressar en la recent sentència dictada el 25 de novembre de 2009, pel Jutjat núm. 1 del contenciós administratiu quan disposa sobre aquesta circumstància:

"[...] En efecto, aún siendo cierta la efectividad de la caída sufrida por el motorista aquí recurrente en el lugar, la hora de autos, y aún resultando también incontrovertida entre las partes la existencia en el lugar de una mancha de aceite o sustancia líquida deslizante similar, y siendo así que el

vertido del aceite o de la materia deslizante existente sobre la calzada no fue obra de los propios servicios de la entidad provincial demanda sino, presumiblemente, del a conducta negligente de un conductor tercero que al igual que el vehículo conducido por el recurrente circuló por dicha vía urbana con inmediata anterioridad al momento de producirse el siniestro, quien resulta civilmente responsable, en su caso, de reparar los daños causador frente al demandante (ex artículo 1902 , ss y concordantes del CC) – responsabilidad civil discutible, en tal caso, ante los órganos judiciales de la jurisdicción civil frente a dicho particular responsable o particularmente responsables-, resulta claro que el único fundamento aquí posible para afirmar la eventual imputación de dicha responsabilidad patrimonial a la administración pública demandada y perseguida en esta sede impugnatoria vendría constituido por la prueba concluyente en autos de un deficiente funcionamiento de los servicios de limpieza, conservación, vigilancia o mantenimiento de la vía pública de constante referencia. Así entre otras muchas y por más reciente la STSJ de Cataluña, Sala Contenciosa Administrativa Sección Cuarta núm. 47/2007, de 23 de enero {Quinto (...) únicamente se podría exigir responsabilidad a la Administración en el supuesto de que se acreditase un comportamiento negligente que consistiría en una tardanza mínimamente apreciable en el funcionamiento de los servicios de limpieza de la administración demandada, una vez conocida por ésta la existencia del vertido sobre la calzada}

En tales circunstancias, no puede razonablemente afirmarse que los servicios de vigilancia, conservación o limpieza de la administración demandada funcionaran deficientemente, o que por parte de la administración titular de la competencia sobre la vía pública de constante referencia no se adoptaran con carácter general las medidas preventivas exigibles para el mantenimiento en correcto estado de funcionamiento de la red viaria en el punto que aquí interesa, en los términos que al respecto pueden ser racionalmente exigibles por la comunidad de acuerdo con los estándares sociales medios de rendimiento, calidad y seguridad de los servicios públicos viarios, que no incluye obviamente una presunta obligación administrativa de prevención y eliminación instantánea de cualquier clase de perturbación sobrevenida en cualquier momento y lugar y en consecuencia en cualquiera de los diversos puntos de la red viaria urbana o interurbana, habiendo sido reiteradamente descartada la eventual responsabilidad administrativa por los órganos de esta jurisdicción contenciosa administrativa”.

Sorra a la calçada i grava

En aquest tipus de circumstància és interessant tenir consciència que en moltes ocasions la grava o la sorra no estan al centre de la via (que si ho estigués li seria d'aplicació la doctrina que recull l'anterior sentència, sinó en al voral i sobre aquest particular, el Tribunal Superior de Justícia de Catalunya va determinar en sentència dictada el 25 de gener de 2007:

TERCERO. Puesto todo ello en relación con los presentes autos nos encontramos que pese a la gravedad del accidente no consta en autos intervención alguna de los agentes de tráfico, policía local o mossos d'esquadra. **La presencia de gravilla en la intersección de la carretera BV 1225 se observa en las fotografías aportadas por los recurrentes, sin que conste la fecha en la que fueron tomadas. Ahora bien, dicha gravilla no invade la vía de circulación por la que debían circular los actores.** Sentado lo anterior, se evidencia una ausencia de prueba que correspondía a los actores en relación con las circunstancias del accidente y que, en cualquier caso, hacen presumir que el siniestro, tal y como viene relatado por los mismos, aconteció por una falta de atención e imprudencia en la conducción del vehículo que con toda probabilidad tomó la curva a velocidad excesiva circunstancia que le llevó a seguir una trayectoria en línea recta, debiéndose, en consecuencia, atribuir al mismo la plena responsabilidad del hecho denunciado.

I fins i tot, més interessant resulta la dictada pel Jutjat núm. 1 del contenciós administratiu el passat 30 d'abril de 2009, que desestima la responsabilitat patrimonial de l'administració en no haver-se acreditat que això sigui causa eficient per generar responsabilitat, quan el titular de la via la manté correctament:

*“En efecto, siendo así que el vertido de la arenilla o grava que en conjunción fue determinante de la producción del accidente de autos no fue obra de los propios servicios de obras o mantenimiento de la administración provincial demandada sino, presumiblemente, **de la conducta negligente de un vehículo tercero al igual que el vehículo conducido por la recurrente circuló por dicha vía interurbana con anterioridad al momento de producirse el siniestro de autos**, quien resultaría civilmente responsable, en su caso, de reparar el daño causado frente al actor en los términos civilmente exigibles (ex. Artículo 1.903, ss. y concordantes del Código Civil), responsabilidad civil deducible, en su caso, ante los órganos judiciales de dicha jurisdicción civil, resulta claro que el único fundamento aquí posible para afirmar la eventual imputación de dicha responsabilidad patrimonial a la administración pública demandada en esta sede vendría constituido por la prueba concluyente en los presentes autos de que se produjo un deficiente funcionamiento de los servicios públicos de limpieza, conservación, vigilancia o mantenimiento de la vía pública de constante referencia. Así, entre otras muchas más, las STSJ de Cataluña, Sala Contenciosa Administrativa, Sección Cuarta, núm. 47/2007. de 23 de enero, o núm. 843/2006, de 13 de noviembre.*

[...] Siendo así, además, que consta también acreditada en autos la alta frecuencia de paso de vehículos por el punto de la red viaria de continua referencia por constituir el mismo un importante eje de circulación viaria de vehículos de dos y de cuatro ruedas (2.789 vehículos de intensidad media diaria en 2006), lo que asimismo confirma, decisivamente, la necesaria inmediatez, en el orden temporal del indebido vertido de la materia

resbaladiza –arena o gravilla- por parte de los camiones en tráfico por la zona de referencia.

Irrupció de porcs senglars i altres animals.

En aquest aspecte cal recordar que els titulars de les vies només som responsables quan hi ha manca de senyalització, d'acord amb el que disposa el RDLeg. 339/1990 de 2 març, que aprova el text refós de la Llei de trànsit, circulació de vehicles a motor i seguretat vial en la seva disposició addicional novena, en concret:

“En accidentes de tráfico ocasionados por atropello de especies cinegéticas será responsable el conductor del vehículo cuando se le pueda imputar incumplimiento de las normas de circulación.

Los daños personales y patrimoniales en estos siniestros, sólo serán exigibles a los titulares de aprovechamientos cinegéticos o, en su defecto, a los propietarios de los terrenos, cuando el accidente sea consecuencia directa de la acción de cazar o de una falta de diligencia en la conservación del terreno acotado.

También podrá ser responsable el titular de la vía pública en la que se produce el accidente como consecuencia de su responsabilidad en el estado de conservación de la misma y en su señalización”.

Envers a això cal que els detalli el que recull la següent sentència dictada 15 de desembre de 2009, pel Jutjat núm 9 del contenciós administratiu dels de Barcelona:

“En supuestos como el presente, no puede hablarse de la existencia de un nexo de causalidad entre el siniestro y un funcionamiento anormal de la Administración por una deficiente señalización que en modo alguno era exigible cumpliéndose todos los demás requisitos necesarios en orden al adecuado estado y condiciones de la carretera los cuales además no fueron causa del siniestro.

De admitirse la interpretación pretendida por el demandante, debería colocarse una señal de peligro por paso de animales en toas las carreteras principales y secundarias del territorio nacional sin excepción, cuando lo cierto es que su colocación no es discrecional sino que debe obedecer a razones fundadas e informadas que hacen conveniente y necesario avisar del peligro en los puntos concretos de riesgo no siendo éste el caso.

En definitiva sólo la constatación previa al accidente de tratarse de una zona en que se diera un paso más o menos frecuente de animales en libertad por concurrir alguna de las peculiaridades antes expuestas, o la existencia de algún precedente por siniestros ocurridos por igual causa que la aquí analizada habría hecho necesaria una adecuada señalización por paso de

animales, y sólo en esos supuestos el incumplimiento de la Administración hubiera sido merecedor de reproche al tratarse de un deficiente funcionamiento del servicio.”

Cal recordar sobre això que la prova del pas freqüent d'animals és quelcom més que la declaració de familiars.

Caiguda d'arbres, pedres

El Tribunal Superior de Justícia de Catalunya, el 3 d'abril de 2008, determinà el següent al respecte de la caiguda de pedres d'un talús:

***“No existe relación causal entre el accidente producido, como consecuencia de la existencia de una piedra en la calzada, desprendida de la montaña y encontrada de forma imprevista, con la imputación de la responsabilidad a la Administración Pública demandada, pues ninguna negligencia se puede atribuir a la misma, según se deduce del propio relato de los hechos que constan en la demanda.*”**

Desgraciadamente el desprendimiento de una piedra se produjo de forma inesperada, sin que la Administración Pública hubiese podido intervenir para impedirlo, o una vez producido para neutralizarlo en el acto. Es jurisprudencia admitida por todos los órganos jurisdiccionales que la fuerza mayor es un elemento que rompe la relación de causalidad a efectos de poder exigir la correspondiente responsabilidad de la Administración Pública demandada”

Sots a la calçada

No qualsevol sot és susceptible de generar responsabilitat, ni que es provi la seva existència, ni que és la causa dels danys, cal provar que és la causa eficient de l'accident i que el servei públic no ha complert els estàndards de manteniment. Vers això, és força interessant el que es disposa a la sentència dictada pel Jutjat del contenciós administratiu dels de Barcelona el passat 25 de setembre de 2009, en concret:

“SÉPTIMO. Sin embargo, lo que decisivamente se opondría a la declaración de la responsabilidad patrimonial administrativa perseguida en los presente autos, aún para el supuesto hipotético de tenerse acreditado en el proceso que el accidente se produjo efectivamente en la forma relatada por el propio actor en su reclamación administrativa y en su demanda de autos, es la circunstancia manifiesta de que a la vista de las circunstancias concurrentes en el accidente de tráfico de autos resulta obligado descartar la existencia del nexo relacional causal exigido en los términos normativos y jurisprudenciales antes señalados en los fundamentos de derecho segundo a acuarto de esta resolución.

Ello, por cuanto que dicho nexo causal aparece aquí directamente roto por faltas o culpa de la propia víctima, al haberse indicado abiertamente por el propio motorista demandante del accidente alegado se produjo al sobrepasar el mismo en su

*circulación viaria a los vehículos precedentes en su marcha detenidos por acción del semáforo regulador del cruce con la carretera B-30 a la que dirigía el recurrente, lo que necesariamente tuvo que ser por la derecha de la calzada de la vía ocupada por dichos vehículos y, **por tanto, a través del arcén de la vía en el que el propio demandante situó el aducido socavón causante de la caída, de acuerdo con las imágenes fotográficas del lugar facilitadas por el propio recurrente** (documentos 5 y 6 demanda, ramo probatorio parte actora: folios 8 a 13 expdte. admvo.), **que efectivamente dan cuenta de la existencia de cierto desnivel entre la unión de la superficie asfalta de la calzada y de la parte del arcén y el espacio colindante a la vía**, con infracción así de las prohibiciones, limitaciones y prescripciones del Reglamento General de Circulación para la aplicación y desarrollo del Texto Articulado de la Ley sobre el Tráfico, Circulación de Vehículos a Motor y Seguridad Vial (Real Decreto Legislativo 339/1990), aprobado por Real Decreto 1428/2003, de 21 de noviembre , **en materia de circulación de vehículos, utilización de carriles de circulación, prohibición de circulación por el arcén de las vías públicas, y adelantamiento de vehículos.***

De tal manera que, conforme a una consolidada y reiterada doctrina jurisprudencial sentada al respecto por los distintos órganos judiciales de este orden jurisdiccional contencioso administrativo para supuestos en lo esencial paralelos al aquí ahora enjuiciado- daños en accidente de circulación de vehículos infractores de las normas de circulación (entre muchas otras, STSJ de Cataluña, Sala Contenciosa Administrativa, núm. 1114/2006, de 11 de diciembre, y núm. 834/2005, de 4 de julio; STSJ de Galicia núm. 226/2005, de 7 de abril; y STSJ de Navarra núm. 1034/2004, DE 14 de octubre)-, en modo alguno resultará posible la válida imputación de responsabilidad patrimonial pretendida a la administración competente sobre la vía pública de referencia por razón de los daños producidos con ocasión de accidentes de circulación sucedidos en las mismas y que obedezcan exclusivamente a la conducta de los conductores de vehículos por conducirse éstos con ignorancia de las correspondientes normas de circulación”.

Bé, detallada aquesta casuística finalitzo aquesta reflexió amb el desig de que les dades que en aquest treball es contenen els puguin ser d'utilitat en la gestió de les qüestions relacionades amb la responsabilitat patrimonial de l'administració envers assumptes relacionats amb la seguretat vial.

Susana Sánchez Pérez

Gener de 2010